

અધ્યાય ૩૧

દર્શન-મહિમા

શ્રી ગણેશાય નમઃ । શ્રી સરસ્વત્યૈ નમઃ । શ્રી ગુરુભ્યો નમઃ ।
શ્રી કુલદેવતાયૈ નમઃ । શ્રી સીતારામચંદ્રાભ્યાં નમઃ ।
શ્રી સદ્ગુરુસાઈનાથાય નમઃ ।

ઉપોદ્ઘાત : અંતકાળે જે છેલ્લી ઇચ્છા અગર છેલ્લો વિચાર કોઈ પણ પ્રાણીના મનમાં સ્ફુરે છે. તે મુજબ જ તેનો નવો જન્મ થાય છે: ‘અંતકાલે ચ યા મતિઃ સા ગતિઃ.’ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે ગીતામાં કહ્યું થાય છે. એ સમયે જો કોઈ અન્ય વિચાર તેને આવે છે તો તેનું ધ્યાન તેમાં જાય છે ને નવો જન્મ ત્યાં થાય છે.’ અંતકાળે આપણે પણ કોઈ સારું ચિંતન કરશું જ, તેની આપણને ખાતરી નથી. કેમ કે કંઈક કારણસર આપણા દિલમાં ભય-ચિંતા ભરાયેલાં હોય છે. તેથી અંતકાળે કોઈ સુવિચાર પર મન કેન્દ્રિત થાય તેવી આપણે આજથી જ ટેવ પાડવી જોઈએ. તે કારણથી જ સંતો પ્રભુસ્મરણ કરી તેમનું કોઈ નામ સદા સ્મરવાની આપણને શીખ દે છે. જેથી આ દેહ છૂટતી વેળા આપણે મુંઝાવું ન પડે. ભક્તો સંતોનું સંપૂર્ણ શરણ પકડી લે છે અને દૃઢ ખાતરીથી માને છે કે સર્વજ્ઞ સંત અંતકાળે આવીને જરૂર સહાય કરશે. આવાં દષ્ટાંત હવે જોઈએ.

૧) વિજયાનંદ : વિજયાનંદ નામે એક સંન્યાસી કૈલાસ માનસરોવરની યાત્રાએ નીકળ્યો. માર્ગમાં બાબાનું નામ સાંભળી તે શિરડી આવ્યો. અહીં હરદ્વારના સોમદેવજી સ્વામી તેને મળ્યા, જેમને માનસરોવરની યાત્રાની માહિતી તેણે પૂછી. સ્વામીજીએ કહ્યું, ‘માનસરોવર ગંગોત્રીથી પાંચસો માર્દલ દૂર છે. એ યાત્રાની મુશ્કેલીઓ વર્ણવતાં તેમણે કહ્યું કે ‘ત્યાં પુષ્કળ બરફ પડે છે; દર ગાઉએ ભાષા બદલાય છે; ભૂતાનના લોકો શંકાશીલ સ્વભાવના હોય છે. તેથી માર્ગમાં યાત્રીને હેરાન કરે છે.’ આ સર્વ સાંભળી વિજયાનંદ નિરાશ થયા અને યાત્રાએ જવાનું માંડી વાળ્યું. મસીદમાં જઈ બાબાને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કર્યાં. ત્યારે બાબાએ

કોધ કરીને કહ્યું, “આ નકામા સંન્યાસીને કાઢી મૂકો. તેનો સંગ કંઈ કામનો નથી.” તેને બાબાના સ્વભાવની ખબર નહોતી. તેથી તે દુઃખી-અસ્વસ્થ થતો એક ખૂણામાં બેસી ગયો અને જે ચાલતું હતું તે બેવા લાગ્યો. એ સવારનો દરબાર હતો. ઘણા લોકો ત્યાં આવીને વિવિધ રીતે બાબાનું પૂજન કરતા હતા. કેટલાક ચરણ ધોતા હતા; કેટલાક અંગૂઠો ધોઈ ચરણોદક લેતા હતા અને તે પ્રેમથી પીતા હતા તથા આંખે લગાડતા હતા. કેટલાક બાબાના દેહ પર અત્તર ને ચંદન લગાડતા હતા. બાબાએ તો પોતાના પર કોધ કરેલો છતાં ગમે તે કારણે તેને બાબા પર પ્રીતિ બંધાઈ હતી. તેથી એ સ્થળ છોડવાનું તેને ગમતું નહોતું.

શિરડીમાં તે બે દહાડા રોકાયો, જે દરમ્યાન મદ્રાસથી તેના પર ઘેરથી કાગળ આવ્યો કે તમારાં માતૃશ્રી બીમાર છે. એથી તે દિલગીર થયો અને ઘેર માતૃશ્રી પાસે જવાની ઇચ્છા થઈ. પણ બાબાની રજા વગર શિરડી છોડી શકાય તેમ નહોતું. તેથી હાથમાં કાગળ લઈ તે બાબા પાસે આવ્યો અને ઘેર જવાની રજા માગી. સર્વજ્ઞ બાબાને ભાવિની ખબર હતી. તેથી તે બોલ્યા : “જે તને તારી મા ઉપર આટલો બધો પ્રેમ છે તો તેં સન્યાસ શા માટે લીધો ? ભગવાં વસ્ત્રને આવો રાગ શોભતો નથી. મુકામ પર જઈને બેસ અને થોડા દહાડા શાન્તિથી રાહ બે. વાડામાં બહુ ચોર છે. બારણે સાંકળ દેજે. ધ્યાન રાખજે, ચોર લોકો બધું ઉપાડી જશે. ધનવૈભવ તો ક્ષણિક છે. આ દેહ પણ બીમારી તથા મોતને અર્ધીન છે. માટે સમજીને આ લોક તથા પરલોકના બધા મોહ છોડીને તારો ધર્મ બજાવ. સંભાળીને ચાલનાર અને શ્રીહરિનું શરણ પકડનાર સર્વ પીડાથી મુક્ત બની સુખી થાય છે. પ્રેમભાવથી પ્રભુનું સ્મરણ કરી તેનું ધ્યાન ધરનારને પ્રભુ દોડીને સહાય કરે છે. તારા ગતજન્મનો પુણ્યસંચય બહુ મોટો છે. તેથી જ તું અહીં આવ્યો છે. માટે હું તને કહું છું તે બધું સાંભળી લે અને અંતિમ જીવનહેતુ સમજી લે. નિષ્કામ બની ભાગવતનું અધ્યયન કાલથી શરૂ કરજે અને ત્રણ અઠવાડિયામાં ભાગવતનાં ત્રણ પારાયણ બરાબર ધ્યાનથી કરજે. પ્રભુ તારા પર પ્રસન્ન થશે, તારાં દુઃખશોક નષ્ટ થશે. તારી ભ્રમણા અલોપ થશે. તને શાન્તિ મળશે.”

વિજયાનંદનો અંતકાળ નજીક છે એવું જોઈને બાબાએ તેને આ ઉપાય બતાવ્યો હતો. ચમરાજને ‘રામવિજય’ ગમે છે એવું જોઈ તેની પાસે ‘રામવિજય’

વંચાવ્યું. બીજા દિવસથી જ સ્નાનસંધ્યા કરીને લેંડીબાગમાં એકાંતમાં બેસીને તેણે ભાગવતવાંચનનો પ્રારંભ કર્યો. બે સપ્તાહ પૂરાં કર્યાં. પછી જાણે ખૂબ થાકી ગયો હોય તેવું લાગ્યું. પછી વાડામાં આવી મુકામ પર બે દિવસ રહ્યો અને ત્રીજે દિવસે ફરી બાબાના ખોળામાં માથું મૂકીને ગુજરી ગયો. કોઈ શુભ હેતુથી બાબાએ તેનું શબ એક દિવસ રાખી મૂકવા આજ્ઞા આપી. પોલીસે આવી જરૂરી તપાસ કર્યા પછી તેના દેહની અંત્યેષ્ટિની રજા આપી. યોગ્ય વિધિ સાથે સારી જગા પર તેના શબને સમાધિ લેવડાવી. આમ બાબાએ આ સંન્યાસી વિજયાનંદને સહાય કરી તેને સદ્ગતિ-મુક્તિના માર્ગે મૂક્યો હતો.

૨) બાલારામ માનકર : બાલારામ માનકર નામે બાબાનો એક ભક્ત હતો. તેની પત્ની ગુજરી ગયા પછી મોટા પુત્રને કુટુંબ ભળાવીને તે શિરડી આવ્યો અને બાબા પાસે જ રહ્યો. તેની ભક્તિથી પ્રસન્ન થઈ બાબાએ તેનું જીવન સુધરે એમ ઇચ્છ્યું. બાર રૂપિયા આપી સતારા જિલ્લામાં આવેલ મત્સ્યેન્દ્રગઢ જઈને રહેવાની તેને આજ્ઞા કરી. પ્રથમ તો બાબાથી દૂર જવા જ તે રાજી નહોતો. પણ બાબાએ બતાવેલ માર્ગ ઉત્તમ હોય એવી તેની ખાતરી હતી. તેથી બાબાના વચનમાં શ્રદ્ધા રાખી તે મત્સ્યેન્દ્રગઢ ગયો. દિવસમાં ત્રણ વખત ધ્યાન ધરવાની બાબાએ તેને આજ્ઞા કરી હતી. એ સ્થળનું સુંદર દર્શ્ય, સ્વચ્છ જળ, ખુશનુમા હવા અને આસપાસનાં આનંદદાયક દર્શ્યો જોઈ તે બહુ રાજી થયો. આજ્ઞા મુજબ ખૂબ પ્રયત્ન કરીને ધ્યાન-યોગ સાધવા માંડ્યો. થોડા દહાડા પછી તેને એક દર્શન થયું. સામાન્ય રીતે આવાં દર્શન સમાધિમાં કે સ્વપ્નમાં થાય છે. પણ માનકરને તો સમાધિદર્શન સમાધિમાંથી જાગ્રતાવસ્થામાં આવ્યા પછી આ દર્શન થયું. તેણે બાબાને જાતે આવેલા જોયા. માનકરે દર્શન કરીને તેમને પૂછી પણ જોયું, “આપે મને આટલે દૂર કેમ મોકલ્યો ?” બાબાએ કહ્યું, “શિરડીમાં તારા મનમાં ઘણા વિચાર ઊઠતા હતા. એવું તારું અસ્થિર મન શાંત કરવા માટે તને મેં અહીં મોકલ્યો છે. તું એમ માનતો હતો કે સાડાત્રણ હાથની કાયાનો પાંચ તત્ત્વથી બનેલો દેહધારી સાઈ શિરડીમાં જ છે અને શિરડી બહાર બીજે નથી. અત્યારે જે દેહને તું જુએ છે તે જ તેં શિરડીમાં જોયેલ દેહ છે કે કેમ તે તું હવે તારી જાતે જોઈને નક્કી કર. આ વાસ્તે જ મેં તને અહીં મોકલ્યો છે.” બાબાએ આપેલી અવધિ પૂરી થતાં તે

મત્સ્યેન્દ્રગઢથી નીકળી પોતાના વતન બાંદ્રા આવવા નીકળ્યો. પુનાથી દાદરની રેલવે ટિકિટ લેવા તે ગયો ત્યારે ટિકિટ-બારી પર ભારે ગીરદી હતી. તેથી ટિકિટ મળી નહિ. એવામાં કેડે લંગોટી અને કાંધે કામળીવાળો એક જણ તેને મળ્યો અને પૂછ્યું, “તમારે ક્યાં જવું છે ?” માનકરે કહ્યું : “દાદર”. ત્યારે તે બોલ્યો, “તમે મહેરબાની કરી મારી આ દાદરની ટિકિટ લો. મારે અહીં જરૂરી કામ છે, તેથી દાદર જવાનું મેં મોકૂફ રાખ્યું છે.” માનકર આમ ટિકિટ મળવાથી રાજી થયા અને જેવા બિસ્સામાંથી ટિકિટના પૈસા કાઢી આપવા જતા હતા તેવો જ એ માણસ ભીડમાં અલોપ થઈ ગયો. તેને બહુ શોધ્યો, તે મળ્યો જ નહિ. ગાડી સ્ટેશનમાંથી ઉપડી ત્યાં લગી રાહ જોઈ, પણ તે દેખાયો જ નહિ. આ વિચિત્ર રૂપમાં માનકરે આ બીજું દર્શન કર્યું. આમ તે બાંદ્રા ઘરે આવી થોડા દહાડા રોકાઈને પુનઃ શિરડી આવ્યો અને બાબાની આજ્ઞા પાળીને બાબાની ચરણસેવા કરતો ત્યાં જ રહ્યો. બાબાની હાજરીમાં જ બાબાના આશીર્વાદ પામી આ સંસાર છોડી ગયો.

તાત્યાસાહેબ નૂલકર : તેમનું અવસાન શિરડીમાં જ થયું એટલી હકીકત હેમાડપંતે આપી છે. પણ સાઈલીલા માસિકમાં પ્રકટ થયેલી હકીકત પરથી નીચેની નોંધ અહીં આપી છે. નાનાસાહેબ ચાંદોરકર પંદરપુરના મામલતદાર હતા ત્યારે ૧૯૦૯માં તાત્યાસાહેબ નૂલકર ત્યાં સબ જજ હતા. આ બન્ને જણ ઘણીવાર મળતા ને વાતો કરતા. નૂલકરને સંતો ઉપર શ્રદ્ધા નહોતી અને નાનાસાહેબને સંતો ઉપર પ્રેમ હતો. નાનાસાહેબ સાઈબાબાની લીલાની વાતો તેને ઘણીવાર કહેતા અને બાબાનાં દર્શને શિરડી જવા આગ્રહ કરતા. છેવટે તે બે શરતે શિરડી જવા તૈયાર થયા : ૧) પોતાને બ્રાહ્મણ રસોઇયો મળે; અને ૨) બાબાને ભેટ ઘરવા નાગપુરી સંતરાં મળે. દૈવસંભોગે આ બન્ને શરતો ફળીભૂત થઈ. નોકરી અર્થે નાનાસાહેબ પાસે એક બ્રાહ્મણ આવ્યો. તેને તેમણે નૂલકર પાસે મોકલી દીધો અને નૂલકરે તેને રસોઇયા તરીકે રાખી લીધો. વળી એ જ અરસામાં નૂલકર ઉપર સો મીઠાં મોટાં નાગપુરી સંતરાં ભરેલા એક કંડિયાનું પાર્સલ આવ્યું. તેના પર મોકલનારનું નામ નહોતું. આમ બન્ને શરત પૂરી થઈ. તેથી નૂલકરને ખાતરી થઈ અને એવા અનુભવ થયા કે તેને લાગ્યું બાબા તો ઈશ્વરનો અવતાર છે. તેથી બાબા પર ભારે પ્રેમ બંધાયો અને અંતકાળ સુધી તે શિરડી રહ્યા. જેમ જેમ અંતકાળ નજીક આવતો ગયો તેમ તેમ બાબા તેમની પાસે પવિત્ર

ધાર્મિક ગ્રંથો વંચાવતા ગયા. બિંદગીની છેલ્લી ઘડીએ રહી બાબાનું ચરણોદક પીધું હતું. તેમના મૃત્યુની ખબર સાંભળી બાબા બોલ્યા હતા, “આ રે, તાત્યા આપણાથી આગળ ગયો. હવે તેનો પુનર્જન્મ થનાર નથી.”

મેઘો : મેઘાની કથા અધ્યાય ૨૮માં આવેલી છે. મેઘો ગુજરી ગયો ત્યારે ગામના સર્વ લોકો તેની સ્મશાનયાત્રામાં જોડાયા. બાબાએ પણ ત્યાં જઈ મેઘાના શબ પર ફૂલ વેચ્યાં હતાં. બધી ક્રિયા પૂરી થઈ ત્યારે બાબાની આંખમાંથી આંસુ વહ્યાં હતાં તથા સામાન્ય માણસની માફક બાબાએ શોક દર્શાવ્યો હતો. નજીકના સગાની જેમ શબ પર ફૂલ પાથરીને તેમણે પોક મૂકી હતી અને પછી પોતે મસીદમાં આવ્યા હતા.

માણસોને સદ્ગતિ દેનાર સંતો તો ઘણા જોવામાં આવે છે પણ બાબાની મહત્તા અલૌકિક હતી. સિંહ જેવું ફૂર પ્રાણી સદ્ગતિ અર્થે બાબાના ચરણે પડવા આવ્યું હતું, તેની કથા હવે સાંભળો.

સિંહ : બાબાની મહાસમાધિની અગાઉ સાતમે દિવસે શિરડીમાં એક અજબ બનાવ બન્યો. એક ગાડું આવીને મસીદ પાસે ઊભું રહ્યું. ગાડામાં લોઢાની મજબૂત સાંકળ વડે બાંધેલો વિકરાળ મોઢાવાળો સિંહ ગાડાના ઠાંઠા તરફ નજર કરીને બેઠો હતો. કંઈક વ્યાધિથી તે પીડાતો હતો. તેના રક્ષક ત્રણ દરવેશ તેને ગામોગામ લઈ જઈ લોકોને બતાવીને પૈસા ઉઘરાવી પોતાનું ગુજરાન ચલાવતા હતા. તેમણે આ સિંહનો વ્યાધિ મટાડવા બહુ બહુ ઉપાય કર્યા પણ બધું નિષ્ફળ ગયું. એવામાં તેમના કાને બાબાનું નામ આવ્યું. તેથી આ પ્રાણીને લઈ તેઓ શિરડી આવ્યા. સિંહને સાંકળથી પકડી રાખી ગાડામાંથી નીચે ઉતાર્યો અને દરવાજા પાસે રાખ્યો. એ ભયંકર સિંહ વ્યાધિથી પીડાતો હતો, તેથી શાંત રહેતો નહોતો. લોકો ભય તથા આશ્ચર્યથી તેના સામે જોતા હતા. દરવેશોએ બાબા પાસે જઈ સિંહની બધી વાત કરી. રજા લઈને તેને બાબા પાસે આવ્યા. પગથિયાં પાસે પહોંચતાં જ તે બાબાના તેજથી અંજઈ ગયો અને માથું નીચું નાંખી દીધું. બન્નેની અન્યોન્ય દષ્ટિ મળી ત્યારે પગથિયાં પર ચડી સિંહ પ્રેમથી બાબાને જોવા લાગ્યો. તે પછી પૂછું હલાવી જમીન પર ત્રણ વાર માથું પછાડી નિશ્ચેતન થઈને તે પડી

ગયો. તેને મરેલો બ્રેઈ દરવેશો પ્રથમ તો નિરાશ થઈ શોક કરવા લાગ્યા પણ લાંબા વિચાર પછી તેમની બુદ્ધિ ઠેકાણે આવી. સિંહ રોગથી પીડાતો હતો. અંતકાળ પાસે આવ્યો હતો. બાબાના ચરણ પાસે તેમની હાજરીમાં મૃત્યુ પામવું બહુ પુણ્યવંતું ગણાય એમ તેમણે માન્યું. આ સિંહ દરવેશોનો ગતજન્મનો દેવાદાર હતો. તેથી દેવામાંથી મુક્ત થતાં જ શ્રી સાર્થચરણે તેનો અંત આવ્યો. સંતના ચરણમાં માથું નમાવી કોઈ પ્રાણી મૃત્યુ પામે તેનો અવશ્ય ઉદ્ધાર થાય છે. પુણ્યસંચય ન હોય તો આવો સુખી અંત (મૃત્યુ) તેને કેમ મળે ?

સ્વસ્તિ શ્રી સંતસબ્જનપ્રેરિતે ભક્તહેમાડપંતવિરચિતે
 શ્રી સાર્થસમર્થસચ્ચરિત્રે “દર્શન મહિમા”
 નામ એકત્રીસમો અધ્યાય સંપૂર્ણ
 । શ્રી સદ્ગુરુસાર્થનાથાર્પણમસ્તુ । શુભં ભવતુ ।